

تکلمه

بعد از آنکه در مباحث گذشته به حقیقت قرارداد بیمه و تخریج فقهی آن اشاره شد، شایسته است که یادآور شویم قرارداد بیمه از سوی بیمه‌گر به سه انگیزه‌ی تجاری، تعاونی و اتکایی قابل انعقاد می‌باشد. اگر بیمه به هدف انتفاع و کسب سود در قبال حمایت و تعهد به پرداخت خسارت‌های احتمالی که متوجه بیمه‌گذار است، منعقد شود و بیمه‌گر تمام حق بیمه خود را از بیمه‌گذار دریافت نماید، آن بیمه در زمره‌ی بیمه‌های تجاری و بازرگانی قلمداد می‌شود، اما چنانچه انعقاد قرارداد بیمه نه به جهت کسب درآمد و سود، بلکه به هدف تقسیم و توزیع ریسک و مسئولیت و در راستای تعاون و همکاری متقابل بیمه‌گر و بیمه‌گذار باشد، آن بیمه از اقسام بیمه‌های تعاونی بشمار خواهد رفت. اساساً در بیمه‌های تعاونی چند نفر با تأسیس یک صندوق مشترک برای جبران خسارت‌های احتمالی که متوجه هر یک از اعضا صندوق بوده، همکاری و همیاری می‌کنند و هر یک از اعضا به گونه‌ای کفیل و حامی سایر اعضا خواهند شد و لذا به این نوع بیمه «بیمه تکافلی» یا «بیمه تقابلی» نیز گفته می‌شود.^۱ گفتنی است که این صندوق‌های بیمه گاهی به جهت راکد نماندن سرمایه جمع شده و افزایش سقف پوشش دهی خود، اقدام به سرمایه‌گذاری و سود آوری با آورده‌ی اعضا نیز می‌نمایند که با این کار زمینه‌ی جبران خسارت بیشتری را فراهم می‌آورند و این چنین صندوق‌هایی به صندوق‌های بیمه‌ی تعاونی مرکب شهرت دارند.

از توضیحات فوق روشن گردید که در بیمه‌های تعاونی /اولاً یک نوع تقابل بین بیمه‌گر و بیمه‌گذار وجود دارد و هر فردی در عین اینکه بیمه‌گذار است، بیمه‌گر نیز می‌باشد، و ثانیاً آورده‌ی هر یک از اعضا اگرچه به نوعی حق بیمه قلمداد می‌شود و مدیر عامل صندوق از جانب تمام اعضا مأذون و وکیل است که خسارات به وجود آمده برای هر یک از اعضا را تا سقف معینی تدارک نماید، اما حق بیمه بودن آن بدان معنا نیست که آن مبلغ از ملکیت بیمه‌گذار خارج و به ملکیت بیمه‌گر درآمده است (برخلاف بیمه‌ی تجاری و بازرگانی)، بلکه این مبالغ کماکان در ملک بیمه‌گذار می‌باشد و از همین رو چنانچه سرمایه‌ی جمع شده به سود دهی برسد، سود حوصله ملک تمام اعضا خواهد بود، کما اینکه اگر آن صندوق بیمه منحل شود، هر یک از اعضا به تناسب میزان سرمایه‌ی اولیه‌ی خود، مالک حصه‌ای از دارایی آن صندوق می‌باشند، درحالی که با انحلال شرکت‌های بیمه‌ی تجاری، دارایی شرکت صرفاً به سهام‌داران و مالکان آن شرکت اختصاص می‌یابد.

بدیهی است که از منظر فقهی چنین صندوق‌های بیمه‌ای در گام نخست به وسیله‌ی امانت گذاشتن مبالغی نزد شخصیت حقوقی صندوق یا شخص امانت‌داری به وجود می‌آید و در گام دوم با جمع آورده‌ها شراکت قهری (امتزاج اموال عینی) و یا عقدی (انعقاد عقد الشریکه) بین اعضا شکل می‌گیرد و در گام سوم برای ساماندهی و اداره‌ی آن اموال و تخصیص دادنش به خسارت‌های احتمالی اعضا، شخص امینی از سوی تمام اعضا تعیین می‌شود و برای آن شخص (مدیر عامل صندوق) اجرت و دستمزدی به صورت درصدی از مجموع سرمایه و یا رقم مشخصی تخصیص می‌یابد. باید خاطر نشان کرد که این عملیات مرکب اگرچه براساس امانت بودن و یا عقد شرکت این چنین توافقی قابل فسخ یک سویه است، لکن از چند طریق می‌توان لزوم و غیر قابل فسخ یکجانبه بودن آن را اثبات نمود:

^۱ بیمه تکافلی عبارت از توزیع مسئولیت مشترک بیمه‌گذاران از طریق تشکیل نظام صندوق مشترک و دوری از هرگونه خطر در سرمایه‌گذاری‌ها است. در این نوع بیمه، افزایش امنیت روانی افراد نسبت به سلامت جان، مال و فعالیت آنها در قبال خطر ناشی از ضرر با نوعی تعاون و همکاری اعضا به قصد تحقق خیر و صلاح عموم همراه است.

1. این توافق چند جانبه و معاهده‌ی جمعی مشمول شرط لغوی و عهد اصطلاحی بوده که به موجب ادله‌ای همچون {المؤمنون عند شروطهم} و ﴿وَالْمُؤْمِنُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا﴾² و ﴿وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا﴾³ محکوم به لزوم اتباع می‌باشد.
2. این نوع قرارداد و پیمان جماعی در حقیقت یک نوع عقد مستحدث است که هر یک از اعضاء در عین اینکه موجب هستند، قابل ایجاب دیگران نیز می‌باشند و به موجب آیه‌ی شریفه ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ﴾⁴ و قضیه‌ی حقیقیه بودن آن، حکم به لزوم وفای آن می‌شود. باید توجه داشت از آنجا که هدف اساسی در چنین صندوق‌هایی تجارت و کسب درآمد نیست، برای تصحیح آن نمی‌توان به آیه‌ی ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ﴾⁵ تمسک نمود.
3. هنگام انعقاد عقد شرکت و یا امانت دادن می‌توان به وسیله‌ی شرط ضمن عقد هریک از شرکاء را ملزم نمود که تا وقت معینی به شراکت خود پایبند باشند و آن را فسخ ننموده و اقدام به استرداد امانت خود نکنند.

² بقره ۱۷۷

³ اسراء ۳۴

⁴ مائده ۱

⁵ نساء ۲۹